

УДК 947.6 (411.6) «1914/1916»

ВЫДАНИЕ ГАЗЕТ У АСЯРОДДЗІ БЕЛАРУСКІХ БЕЖАНЦАЎ У ПЕТРАГРАДЗЕ ПАДЧАС ПЕРШАЙ СУСВЕТНАЙ ВАЙНЫ

Міхаіл Цуба
Пінск, Беларусь

У дадзеным артыкуле разглядаюцца беларускія перыядычныя выданні ў Петраградзе падчас Першай сусветнай вайны.

***Ключавыя словы:* друк, Першая сусветная вайна, беларускамоўная прэса**

Умовы існавання беларускага нацыянальнага руху пагоршыліся вясной 1915 г., калі ваенныя дзеянні першай сусветнай вайны дасягнулі тэрыторыі беларускіх губерняў.

Набліжэнне расійска-германскага фронту, якое выклікала паніку, добраахвотныя і прымусовыя ўцёкі сотняў тысяч людзей на ўсход, на нейкі момант амаль поўнасю паралізавала ўсе праявы беларускага нацыянальнага руху (зачыніліся перыядычныя выданні, школы, культурныя ўстановы, распаліся створаныя раней гурткі і г.д.). Але, нягледзячы на выкліканыя вайной цяжкія ўмовы (увядзенне ваеннага становішча, фізічныя і матэрыяльныя страты, мабілізацыі і бежанства і г. д.), беларуская нацыянальная справа не памерла.

Значная кагорта беларускіх нацыянальных дзеячаў, паўсюдна раскіданых вайной, нягледзячы на шматлікія неспрыяльныя акалічнасці, працягвала працаваць у нацыянальным накірунку. Такая праца вялася не толькі на неакупіраванай тэрыторыі Беларусі. Сапраўдным цэнтрам беларускага нацыянальнага руху падчас вайны з'яўляўся Петраград.

Каб выпрацаваць адзіную тактыку руху, а таксама падтрымліваць сувязі з раскіданымі па ўсёй Расійскай імперыі бежанцамі-беларусамі, з мэтай далучэння іх да нацыянальна-культурнай працы, было вырашана заснаваць у Петраградзе выданне газет "Дзянніца" і "Светач".

Некаторы час перашкодай на гэтым шляху была адсутнасць грошаў. Але, калі быў атрыманы дазвол Міністэрства ўнутраных спраў Расійскай імперыі на выданне двюх газет - "Дзянніца" і "Светач" ("Svetac"), а таксама былі знойдзены друкарня і папера, то матэрыяльны бок пытання быў хутка вырашаны, дзякуючы агульным намаганням членаў Беларускага таварыства ў Петраградзе па аказанні дапамогі пацярпелым ад вайны, пад крылом якога і размясціліся выдавецтвы газет. Тады па-сапраўднаму пачалася падрыхтоўчая выдавецкая дзейнасць. Рэдактар-выдавец "Дзянніцы" Цішка Гартны (З.Жылуновіч) так успамінае пра гэта: "На першы нумар парашылі даць перадавую аб долі Беларусі ў звязцы з сусветнай вайною, артыкул аб балючым у той час харчовым пытанні, трохі мастацкіх твораў, хроніку важнейшых выданняў і некалькі карэспандэнцый" [1, с. 112]. Але выданне газет затрымалася з-за недахопу ў цэнзурным камітэце цэнзара, які б валодаў беларускай мовай. У выніку першыя нумары абедзвюх газет выйшлі толькі 1 лістапада 1916 года. Прычым у газеце "Дзянніца" поўнасю захаваліся толькі два артыкулы: Акцюбы (Э.Будзька) "Думкі да граматыкі" і Зміцера Капыляніна (Ц.Гартны) "Аб беларускім універсітэце". У апошнім аўтар падводзіць рысу пад працяглымі спрэчкамі наконт адкрыцця на Беларусі ўніверсітэта: "Беларусі патрэбны ўніверсітэт - усяроўна, дзе б яго не залажылі: у Мінску, Віцебску або Магілёве. Ён усяроўна павінен быць для беларусаў і звацца Беларускім. Дык па-нашаму, не трэба траціць слоў на спрэчку, а трэба ўсе старанні злучыць у адно, каб хутчэй дастукацца светача краіны" [2, с. 2]. Тым не менш, нягледзячы на белыя цэнзурныя плямы, газета "Дзянніца" ўсё ж выйшла ў свет. Яе атрымалі многія бежанцы-беларусы ў розных кутках расійскай дзяржавы, дайшла яна і да чытачоў прыфрантавога Мінска.

У наступным нумары больш выразна вызначаецца твар газеты, намячаюцца пастаянныя раздзелы: перадавая, мастацкія творы, артыкулы на актуальныя тэмы, падборкі матэрыялаў "З вайны", "З Літвы", аб'явы, карэспандэнцыі. У перадавым артыкуле "Дзянніцы" гаварылася: "Газета і кніжка на роднай мове яснай усяго іншага могуць сведчыць аб культурным росце народа... Цяпер мы яскрава бачым, што яму нельга абысціся без свае газеты, без друкаванага слова. Само жыццё вымушае к гэтаму" [3, с. 1]. "Дзянніца" знаходзілася ў курсе тых падзей, якія адбываліся не толькі ў Петраградзе, але і ў Маскве, Мінску, іншых гарадах. Напрыклад, у артыкуле "З нашага жыцця" расказваецца аб дабрачыннай працы Мінскага аддзела "Беларускага таварыства дапамогі пацярпелым ад вайны" і аб культурна-нацыянальнай рабоце "Беларускай хаткі". Дадзены артыкул заканчваецца заклікам: "Клічма ўсіх свядомых беларусаў яднацца і працаваць, не пакладаючы рук, каб у гэтыя суровыя і важныя часы, калі быць можа вырашаецца ўвесь далейшы кірунак жыцця нашага Краю, каб быў чутны і наш голас - голас Маладой Беларусі" [4, с. 2]. У газеце таксама асуджалася палітыка нямецкіх акупацыйных улад, закраналіся сацыяльныя праблемы, пытанні развіцця беларускай

нацыянальнай культуры, вылучалася ідэя даць магчымасць самавызначэнню малых народаў. Менавіта апошняя тэма найбольш ярка выражана ў развітальным нумары "Дзянніцы". Гаворачы аб пасляваенным лёсе малых народаў і іх праве на самастойнае дзяржаўнае будаўніцтва, аўтар падводзіць да таго, што "не можа панаваць на зямлі між усімі людзьмі згода і шчасце", пакуль усе народы свету не атрымаюць свабоду на самым шырокім фундаменце" [5, с. 1]. Працяг дадзенай тэматыкі праглядаецца і ў артыкуле "Паланізацыя краю", дзе расказваецца аб праяўленні вялікай актыўнасці з боку польскіх грамадска-палітычных колаў па захопу ў свае рукі некаторых правоў на ўладу і ўплыве на мясцовае беларускае насельніцтва на акупіраванай немцамі тэрыторыі, а таксама адстойваецца права беларускага народа на сваё нацыянальнае развіццё. У заключнай частцы артыкула аўтар заклікае беларускую інтэлігенцыю да аддання ўсіх сваіх сіл, ведаў і энергіі "на карысць свайго Краю і народу" [6, с. 2].

З мэтай правядзення грамадска-палітычнай і культурна-асветніцкай працы сярод бежанцаў-беларусаў і падрыхтоўкі кадраў для нацыянальнай работы на Беларусі на старонках "Дзянніцы" пераважна друкаваліся публіцыстычныя артыкулы і творы З.Жылуновіча, Ф.Шантыра, К.Буйло, А.Паўловіча, Ф.Красоўскага, Х.Чарнышэвіча, Я.Канчара, Р.Зямкевіча і іншых беларускіх пісьменнікаў і паэтаў, якія стаялі на нацыянальна-дэмакратычных пазіцыях.

Аднак у хуткім часе супраць ажыўлення беларускага нацыянальнага руху выступілі рэакцыйныя сілы Расіі. У выніку па маўклівай згодзе дзяржаўных кіраўнікоў царскай улады пачалося сістэматычнае прад'яўленне прэтэнзій да газеты. Цэнзура здымала амаль усе матэрыялы, якія датычыліся становішча на Беларусі ў сувязі з сусветнай вайной, а таксама аб харчовых праблемах, важных здарэннях, карэспандэнцыі з месц і іншых падрыхтаваныя публікацыі. Не дазвалялася друкаваць нават тое, што "хоць як закранала пытанне беларускага нацыянальнага руху, нават назву "Беларусь"... Усе перашкоды рэакцыйных сіл былі скіраваны на стварэнне невыносных умоў для існавання газеты. У выніку пасля выхаду ў свет сёмага нумара (31 снежня 1916 г.) выданне "Дзянніцы" было спынена" [7, с. 44].

Прыкладна такі ж самы лёс напаткаў і другую штотыднёвую беларускую газету "Светач" (рэдактар-выдавец Эдуард Будзька), якая аб'ядноўвала вакол сябе некаторую частку беларускай інтэлігенцыі і каталіцкіх дзеячаў. Газета прапагандавала ідэі адзінства беларусаў незалежна ад іх класавай прыналежнасці, заклікала ўсе грамадскія сілы да ажыццяўлення "беларускага нацыянальнага ідэалу" [8, с. 46]. Розніца паміж "Светачам" і "Дзянніцай" была не толькі ў разглядзе класавых пытанняў і алфавіце (лацінка і кірыліца), але яна істотна адчувалася ў падыходах і выяўленні тых ці іншых праблем, грамадска-палітычных поглядах, мэтах і шляхах іх дасягнення і г.д. З самага пачатку "Дзянніца" задумвалася як агульна-беларуская, грамадска-палітычная і літаратурная газета. У "Светачы" ў першую чаргу ўздымаліся пытанні развіцця беларускай вёскі, сялянскага побыту, значнае месца адводзілася рэлігійнай тэматыцы, таму яна адрасавалася ў асноўным вясковаму насельніцтву і ў першую чаргу - беларусам-католікам. У сваім рэдакцыйным звароце да чытачоў, "Светач" выступіў з паведамленнем наступнага зместу: "Бяромся да працы - бяромся выпускаць у свет беларускую газетку - з тымі думкамі, каб услужыцца родным людцам беларусам добрым словам, добрай радай, добрай праўдай" [9, с. 1]. Далей у артыкуле "Светач для народа", растлумачваецца ў больш шырокім сэнсе прызначэнне газеты: "Светач - павінен асвятляць дарогу да добра - добра матэрыяльнага і духоўнага. Дабро матэрыяльнае можна пасцігнуць, асвятляючы новы спосаб гаспадаркі, даючы пазнаць новы склад грамадзянскага жыцця ў супольнай працы на ўсіх дзялянках матэрыяльнага бытавання" [10, с. 2]. Акрамя пералічанай вышэй тэматыкі, на старонках "Светача" з'яўляліся і навуковыя артыкулы, з якіх адным з найбольш значных з'яўляўся вялікі нарыс Акцюбы (Э.Будзькі) "Думка да граматыкі", які друкаваўся ва ўсіх 7 нумарах "Светача" і "Дзянніцы". У цэлым жа ўвесь час у цэнтры ўвагі газеты заставаўся сялянскі побыт і яго праблемы. Не выпадкова ў 5-ці нумарах змяшчаюцца артыкулы "Як лепей будавацца", а таксама парады агранома, як павесці

гаспадарку на новы лад і г.д. Разам з тым, прыкметна заўважаецца ўхіленне газеты ад вострых грамадска-сацыяльных і нацыянальных праблем. Пераважную большасць рэдакцыйнага ядра "Светача" складалі супрацоўнікі былой віленскай газеты "Беларус". Тут друкаваліся А.Зязюля, А.Паўловіч, Э.Будзька, І.Касцёвіч, Ц.Краўчанка, Л.Мальшэвіч і інш.

І ўсё ж выданне памяркоўнай "Дзянніцы" і яшчэ больш бяскрыўднага "Светача" выклікала вялікую хвалю абурэння з боку петраградскіх рэакцыйных газет. Чарнасоценцы ўсяляк травілі беларускія газеты і абвінавачвалі іх у служэнні Германіі. Напрыклад, вядомы дзеяч чарнасоценных арганізацый "Крестьянин" а затым "Белорусское общество" Лука Саланевіч на старонках газеты "Новое время" называў з'яўленне "Дзянніцы" і "Светача" ні больш ні менш як "Нямецкімі хітрыкамі" і "мазепінствам" [11, с. 2].

Унёсшы пэўнае ажыўленне ў шэрагі бежанцаў-беларусаў, усё ж дадзеныя газеты не выканалі пастаўлены перад імі задачы. Ва ўмовах вайны і існавання ваеннай цэнзуры, а таксама ў выніку паклёпніцкіх нападак з боку некаторых расійскіх шавіністычных выданняў, яны не змаглі належным чынам разгарнуць дзейнасць, згуртаваць вакол сябе бежанцаў-беларусаў і на пачатку 1917 года вымушаны былі спыніць сваё выданне.

1. Жылуновіч, З. Эпізод з жыцця беларускай часопісі / З. Жылуновіч // Полымя. – 1923. – N 7–8. – С. 111–115.
2. Капылянін, З. Аб беларускім універсітэце /З. Капылянін //Дзянніца. – 1916. – 1 лістапада.
3. Капылянін, З. Аб развіцці беларускай нацыянальнай культуры / З. Капылянін //Дзянніца. – 1916. – 9 лістапада.
4. Асьмак, М. З нашага жыцця /М. Асьмак //Дзянніца. – 1916. – 27 лістапада.
5. Гартны, Ц. Перадавіца /Ц. Гартны //Дзянніца. – 1916. – 31 снежня.
6. Паланізацыя краю //Дзянніца. – 1916. – 31 снежня.
7. Игнатенко, И.М. Февральская буржуазно-демократическая революция в Белоруссии /И.М. Игнатенко. – Минск : Наука и техника, 1986. – 344 с.
8. Сташкевич, Н.С. Приговор революции: Крушение антисоветского движения в Белоруссии (1917–1925)/ Н.С. Сташкевич.– Минск : Университетское, 1985. – 304 с.
9. Да чытачоў // Светач. – 1916. – 1 лістапада.
10. Будзька, Э. Светач для народа / Э. Будзька//Светач. – 1916. – 1 лістапада.
11. Солоневич, Л. Немецкие хитрости /Л. Солоневич //Новое время. – 1917. – 10 февраля.